

BURSA / HİSAR BÖLGESİ MOZAIKLERİ ve GEOMETRİK DESEN REPERTUVARI*

Hazal ÇITAKOĞLU**

(Makale Geliş Tarihi: 12.08.2016 / Makale Kabul Tarihi 04.10.2016)

ÖZ

Bu makalede, kendine has tasarımları ve işçilikleri nedeniyle Bursa kültür tarihi içerisinde ayrıcalıklı potansiyele sahip, ancak şimdiye kadar üzerinde kapsamlı bir araştırma yapılmamış olan Hisar Bölgesi taban mozaikleri ele alınmıştır. Bu mozaikler antik Prusia ad Olympum kenti sınırları içerisinde yer alan Yerkapı Mozaikleri, Molla Gürani Mahallesinde kurtarma kazısı sırasında açığa çıkan Zodyak kuşaklı mozaik ve günümüzde Bursa Arkeoloji Müzesi'nde ve Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan mozaik panolardır. Temel amaç, bahsi geçen bölgede bulunan geometrik desenli taban mozaiklerinin ayrıntılı bir biçimde ele alınıp, detaylı motif tanımlamalarının yapılması ve benzer olanların birbirleri ile karşılaştırılarak tarihlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Bithynia, Prusia A.O., Hisar Bölgesi, Mozaik, Opus Tessellatum.

---

* Bu makale Hazal Çıtakoğlu'nun "Güney Bithynia Bölgesi Figürlü ve Geometrik Desenli Taban Mozaikleri" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Hazal Çıtakoğlu, Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Görükle, Bursa. E-mail: hazalc@uludag.edu.tr

MOSAICS OF BURSA / HİSAR REGION AND THE GEOMETRIC MOTIF REPERTORY

ABSTRACT

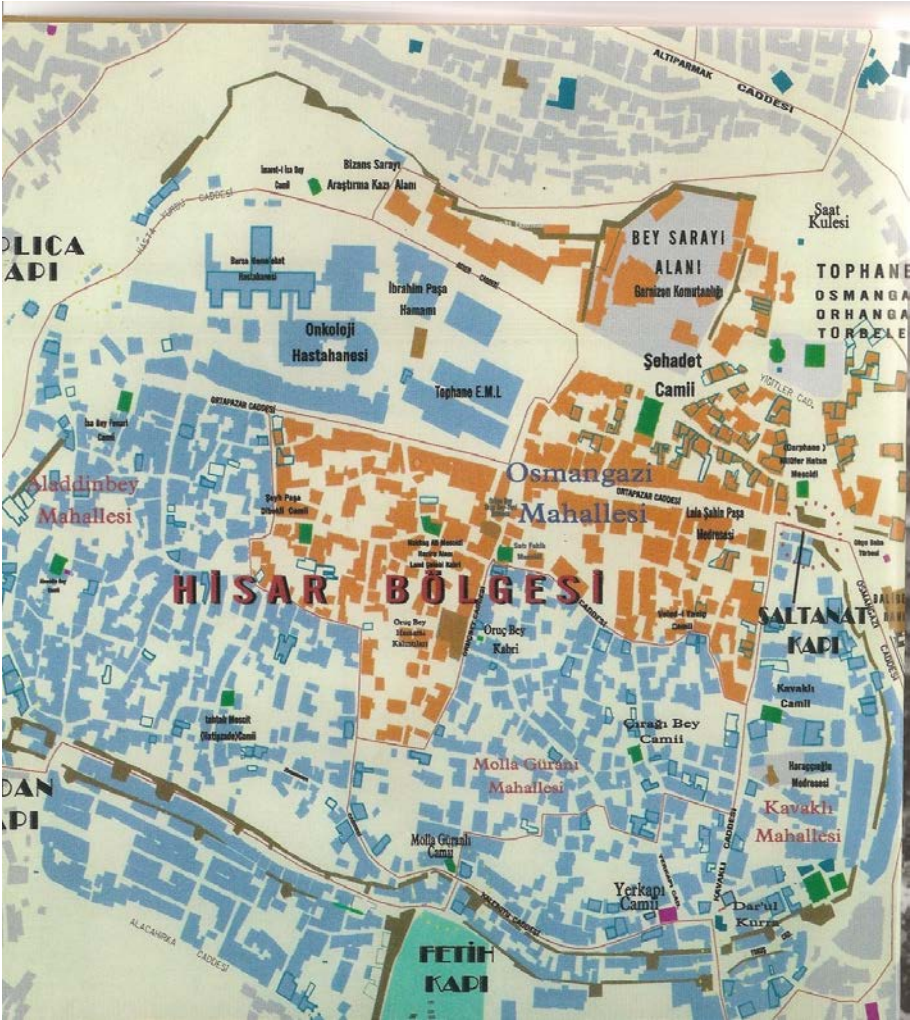
In this article, the mosaics of Hisar Region, which has privileged potential within cultural history of Bursa, have been studied due to its unique design and craftsmanship. But until now, these mosaics are not studied in a comprehensive way. These mosaics are Yerkapı Mosaics which are located in the ancient Prussia ad Olympum city, Zodiac belted mosaic which is uncovered during rescue excavations in the neighbourhood of Molla Gürani and mosaic panels which are protected in the Bursa Archaeology Museum and Muradiye Külliyesi. The main objectives are to explain the geometric patterned mosaic form in this area in details and to make a detailed motifs identification by comparing them with the similar ones.

Keywords: Bithynia, Prusia A.O., Hisar Region, Mosaic, Opus Tessellatum.

GİRİŞ

Antik Çağ coğrafi bölümlemesine göre güney Bithynia bölgesi sınırları içinde yer alan Bursa ili ve ilçeleri, Anadolu'nun arkeolojik potansiyele sahip önemli yerleşim alanlarından. Bölgenin tarihine ışık tutan arkeolojik kalıntılara günümüzde belirli alanlarda rastlanmaktadır. Bu kalıntılar arasında; bu makalenin konusunu oluşturan mozaikler de bulunmaktadır.

Bursa'nın çekirdeğini oluşturan Prusia a.O kenti, Uludağ'ın kuzeybatı eteklerinde, doğal bir set üzerinde kurulmuştur. Antik kentin bulunduğu mevki, önemli ölçüde ayakta duran surları nedeniyle halk arasında "Hisariçi" olarak adlandırılmaktadır (Okçu, 2009: 31). Hisar bölgesinden günümüze ulaşan mozaikler ise Kavaklı ve Molla Gürani Mahalleleri(")nde bulunmaktadır (Resim 1).

Resim 1 - Hisar Bölgesi (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Kavaklı Mahallesi'nde, bir apartmanın bodrum katında bulunan Yerkapı Mozaikleri, Molla Gürani Mahallesi'nde ise kurtarma kazıları sırasında bulunmuş daha sonra Arkeoloji Müzesi'ne kaldırılmış Zodyak kuşaklı mozaik döşemeler yer almaktadır. Tüm bu döşemeler, Prusia a.O. kentinin sınırları içerisinde in situ durumda ele geçen mozaiklerdir. Ayrıca bu in situ mozaiklerin dışında Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen panolar da bu makale içerisinde değerlendirilecektir.

Genel itibari ile bakıldığında bahsi geçen bu mozaikler üzerinde geometrik desenlerin hakim olduğu tasarımların kullanıldığı görülmektedir. Geometrik desenlerin dışında ise kuş, kantharos, tavus kuşu, insan yüzü, zodyak kuşak ve mevsim personifikasyonları da yer almaktadır.

1. YERKAPI MOZAIKLERİ

Prusia a.O. kentinin doğusundaki iki giriş kapısından biri olan Yerkapı yakınlarında, bugün Üftade Camii Kuran kursuna bağışlanmış bir apartmanın bodrum katında bulunmaktadır (Okçu, 2009: 32). Bodrum kat, merdivenin hemen batısında kuzey-güney doğrultuda sonradan örülmüş bir duvar ile üç bölüme ayrılmıştır. Sonradan örülen bu duvar ile bodrumun girişi koridorlu bir alan haline gelmiş ve mozaik döşemeler üç pano olarak birbirinden ayrılmıştır.

Yerkapı Mozaikleri, opus tessellatum tekniğinin kullanılması ile oluşturulmuştur. Siyah, beyaz, sarı, kırmızı ve zeytin yeşili renklerinde ve 0.5-1.5 cm boyutlarında, küp biçimli tesseralar kullanılmış ve geometrik desenlere ilave olarak kantharos, giyoş, antrolac, dalga, ağaç dalı, yaprak gibi bitkisel motifler, meander ve kuş figürleri bir arada kullanılarak son derece görsel ve sanatsal bir durum ortaya konmuştur (Okçu, 2009: 39).

Bodrum katın kuzey bölümünde, koridorlu (Resim 2) ve kantharoslu panolar (Resim 3) güney bölümünde ise kuşlu pano (Resim 4) yer almaktadır.

Resim 2-Yerkapı Mozaikleri/Koridorlu Alan (U.Ü.Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Resim 3 - Yerkapı Mozaikleri / Kantharosu Alan (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Resim 4 - Yerkapı Mozaikleri / Kuşlu Alan (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Koridorlu Alan (Resim 2); bodrum katına inen merdivenlerin hemen ön kısmında başlayan bu alanın neredeyse yarıya yakını tahrip olmuş durumdadır. Bu alanın ölçüleri 258 santimetredir ve doğu sınırı, binanın beden duvarları altında kaldığı için anlaşılamamaktadır.

Kuzey-güney doğrultulu bu döşeme, ortaları bükülü ve delikli, çok renkli, çift sarmallı örgü bandı olarak da tanımlanan iki giyış bordür ile sınırlanmaktadır. Bu bordürler arasına ise paralelkenar dörtgenlerden oluşan sekiz kollu yıldız desenleri işlenmiştir (Resim 5). Her bir sekiz kollu yıldız motifinin arasına ise tasarımı tamamlayıcı kare çerçeveler eklenmiştir.

Resim 5 - Yerkapı Mozaikleri / Koridorlu Alan (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Kuşlu Alan (Resim 4); bu pano, doğu, batı ve güneyden binanın duvarları ile kuşatılmış ve olasılıkla da beden duvarlarının dışına da taşmaktadır (Okçu, 2009: 35). Bu alanın kuzeyi, aralara kareler yerleştirilen geriye dönüşlü gamalı haçların sıralanmasıyla oluşan meander desenli bir bordürle kuşatılmıştır. Ortasında kuş figürünün yer aldığı bir daire, ana panonun merkezini oluşturmaktadır. Bu merkezi dairenin etrafı uçları dairenin

çevresi ile uyumlu, siyah zemin üzerinde asimetric gölgeli basit örgü bandı (giyoş) bordürle kuşatılmış kalkan biçimli dört adet haç motifinden oluşmaktadır (Okçu, 2009: 35). Haç kollarının kesişme noktalarında ortasında kuş figürü bulunan sekizgen madalyonlar bulunmaktadır. Kuşlu alan üzerinde bu ana motiflerin dışında doldurma motifi olarak nitelenebilecek bazı desenler de göze çarpmaktadır. Bunlar, beyaz banda bağlantılı ve dışları beyaz konturlu, bir üçgen alınlık, bir yarım daire şeklinde sıralanan desenlerdir.

Kantharoslu Alan (Resim 3); binanın kuzeybatısında yer almaktadır ve 265x270 cm ölçülerindedir. Ortaları bükülü ve delikli, çok renkli, çift sarmallı giyoş bir bordür ile dört tarafından kuşatılan bu panoda, merkezi motif olarak sekizgen bir göbek içerisinde kantharos ve bu sekizgen formun her bir kenarında ise düğüm (antrolac) desenli kare çerçeveler kullanılmıştır. Kantharos kuşatan siyah konturlu çemberin dış tarafına ise kırmızı ve beyaz renkli dalga motifi işlenmiştir.

1.1. Yerkapı Mozaikleri Geometrik Bezeme Repertuarı

Yerkapı Mozaikleri'nde, bordür bezemesi olarak basit ve çift örgüler (giyoş) ve meanderler, süsleme motifleri olarak da Süleyman düğümü, trapezler, sekizgenler, eşkenar dörtgenler, dalga motifleri gibi birçok geometrik bezemelere yer verilmiştir. Kullanılan bu bordür motifleri ve geometrik bezemeler ile yer aldıkları alanlar şöyledir:

- *Örgü Bandı (Giyos)*: Yerkapı Mozaikleri'nin bordürlerinde kullanılan örgüler, basit örgü ve çift sarmallı örgü motifleridir. Koridorlu Alan ve Kantharoslu Alan'da, ortaları bükülü ve delikli olan, çok renkli, çift sarmallı örgü bandı (Balmelle vd., 1985: pl. 75a) olarak da tanımlanan bir desen, bordür olarak kullanılmıştır.

Örgü bandı (giyoş) motifi ayrıca bodrum katın güney yarısında yer alan Kuşlu Alan'da da bordür düzenlemesi olarak kullanılmıştır. Buradaki kalkan biçimli haç kolları, siyah zemin üzerinde asimetric gölgeli basit örgü bandı (giyoş) (Balmelle vd., 1985: pl. 70j) ile oluşturulmuştur.

- *Meander Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl. 38c): Kuşlu Alan, kuzey yönden, aralara kareler yerleştirilen basit geriye dönüşlü gamalı haç meanderi ile oluşturulmuş bir bordür ile sınırlandırılmıştır. Beyaz zemin üzerine işlenen bu bordürde, aralara yerleştirilen kareler, siyah çerçevelidir ve içi yeşil ile doldurulup ortasına sarı renkli bir dikdörtgen yerleştirilerek süslenmiştir.

- *Paralelkenar Dörtgenler* (Balmelle vd., 2002: 36): Koridorlu Alan üzerinde kırmızı ve yeşil renklerdeki paralelkenar dörtgenlerin dizilimiyle oluşturulan sekiz kollu yıldız desenleri merkezi motif olarak kullanılmıştır.
- *İç İçe Duran Kareler* (Balmelle vd., 2002: 39): Koridorlu Alan'ın ana motifi olan sekiz kollu yıldız desenlerinin kolları arasında, her bir yıldız kolları arasında dört adet olacak şekilde, iç içe duran kare şekiller yerleştirilmiştir.
- *Süleyman Düğümü* (Balmelle vd., 2002: 42): Bu desen, birkaç panoda kullanılan motiflerden bir tanesidir. İlk olarak, Koridorlu Alan'da sekiz kollu yıldızların arasına işlenen kare çerçeveler içerisinde görülür.

Bu düğüm deseninin kullanıldığı diğer alan ise Kantharoslu Alan'dır. Merkezi motif olan sekizgen göbeğin her bir kenarına işlenen kare çerçevelerden beş tanesinin içerisinde, kare formulu, köşeleri oval ilmeklerin birbiriyle geçirilmesi ile oluşturulan düğümler (Balmelle vd., 2002: 43) yer almaktadır.

- *Farklı Formlu Düğümler*: Kantharoslu Alan'ın merkezindeki sekizgenin her bir kenarında yer alan kare çerçeveler içerisine düğüm desenlerin çeşitli varyasyonları işlenmiştir. Güney yönde olanı, köşeli çift giyoş - hasır örgüsü (Balmelle vd., 2002: 43) şeklindedir. İlmeklerde yeşil, kırmızı ve sarı renkleri beyaz ile birlikte kullanılarak gölge etkisi verilmiş olup ilmekler dört sıra şeklinde birbirine alttan ve üstten geçirilerek bir örgü görüntüsü elde edilmiştir.

Batı yönde yer alan kare çerçevenin içindeki düğüm desen (Balmelle vd., 2002: pl. 291a), sarı renkli bir daireye alttan ve üstten geçirilmiş, kırmızı ve beyaz renkli içbükey şeritlerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Kuzey yönde yer alan son farklı düğüm desende ise sarı renkli, çapraz şekilde birbirine dolanmış oval köşeli iki üçgenin, köşeleri düğümlü içbükey dörtgen şekle alttan ve üstten geçirilmesiyle oluşturulmuş bir tasarım söz konusudur.

- *Yatay Çizgiler* (Balmelle vd., 1985: pl. 7a): Koridorlu Alan'da sekiz kollu yıldızların arasına işlenen kare çerçevelerin içleri gökkuşağı renklerinde yatay çizgiler ile doldurulmuştur.

Ayrıca, Kuşlu Alan'da, haç biçimli kalkan kollarının dar kenarlarına yerleştirilen içbükey trapez şekillerden bir tanesinin içi de yatay çizgi desenlerle bezenmiştir.

- *Sekizgen* (Balmelle vd., 2002: 37): Kuşlu Alan'da merkezi motif olan haç kollarının kesişme noktalarına sekizgen madalyonlar yerleştirilmiştir. Bu desenler dıştan içeriye doğru küçülen üç bant ile bölünmüştür. Sekizgenin en dışta kalan alanının zemini basamaklı testere dişi (Balmelle vd., 1985: pl. 10g) motifli, iç kısmı ise yeşil ve sarı birer banttıan sonra beyaz zemindir.

Kantharoslu Alan'da da sekizgene yer verilmiştir. Bu alana ismini veren kantharos formulu kap, sekizgen bir şeklin tam merkezine yerleştirilmiştir. Sekizgenin köşelerine beyaz renkli nokta şeklinde doldurma motifleri işlenmiştir.

- *Dalga Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl.101b): Kantharoslu Alan'daki sekizgen göbeğin içerisindeki kantharos kuşatan çemberin dış tarafında kırmızı ve beyaz renklerde işlenmiş dalga motifine yer verilmiştir.
- *İçbükey Trapezler* (Balmelle vd., 2002: 36): Kuşlu Alan üzerinde, kalkan kollarının dar kenarlarında içbükey, geniş kenarları içe doğru V şeklinde, trapez şekiller bulunmaktadır. Sağlam kalan bu trapezlerden iki tanesi diğerlerine göre farklı desende işlenmişlerdir. Bunlardan birinin içi yatay çizgi desenlerle (Balmelle vd., 1985: pl. 7a), diğerinin ise dama motifi ile süslenmiştir.
- *Eşkenar Dörtgenler* (Balmelle vd., 2002: 36): Kuşlu Alan'da, kalkan formulu haç kollarının arasına eşkenar dörtgenler işlenmiştir. Motiflerin hepsinin içi, siyah, kırmızı, sarı ve beyaz renklerden oluşan dama motifleri ile doldurulmuştur.

Ayrıca eşkenar dörtgenlere, Kantharoslu Alan'da, ana panonun dört bir köşesinde yer verilmiştir. Köşelerden başlayıp ortadaki sekizgen göbeğin köşegenlerinde son bulan bu eşkenar dörtgenlerin içinde birbirine benzeyen ama detayda farklılık gösteren motiflere yer verilmiştir.

- *İkizkenar Üçgenler* (Balmelle vd., 2002: 35): Kuşlu Alan'da ikizkenar üçgenlere doldurma motifi olarak rastlamaktayız. Meanderli bordür ile kuş motiflerinin işlendiği ana pano arasına işlenmişlerdir. Bu motifler dıştan içe doğru küçülen ve sırasıyla beyaz, siyah, sarı ve tekrar siyah renkli üçgenlerden oluşmaktadır. Ortalarında ise yine iç içe küçülen formda kırmızı yarım daireler yer almaktadır.

İkizkenar üçgenlerin işlendiği diğer alan Kantharoslu Alan'dır. Panonun ortasındaki sekizgenin her bir kenarına yerleştirilen kare formulu düğüm desenlerin aralarına yerleştirilmişlerdir. Üçgenlerin içlerinde ise tabandan uç

kısma doğru boyutları küçülen yarım dairelerin birbirine eklenmesiyle bir motif oluşturulmuştur.

Ayrıca, Kantharoslu Alan'da ana panonun her köşesine ikişer tane yerleştirilen ve alınlığı andıran üçgen şekiller kullanılmıştır. Üçgen formun ortasında ise kırmızı renkli bir yarım daireye yer verilmiştir.

- *Yarım Daireler* (Balmelle vd., 2002: 34): Kuşlu Alan'da meanderli bordür ile ana pano arasına işlenen doldurma motiflerinde üçgenlerin yanında yarım daire şekiller bulunmaktadır. Ortadaki siyah konturlu yarım dairenin dışında, kırmızı zemin üzerine, beyaz renklerden oluşan basamaklı testere dişi (Balmelle vd., 1985: pl.10g) deseni kullanılmıştır.
- *Üçlü Sicim Bant* (Balmelle vd., 1985: pl. 1t): Kuşlu Alan'da meander desenli bordür ile ana pano arasında, biri siyah biri beyaz renkli üçlü sicim ismi verilen iki bant kullanılmıştır .
- *Kesişen Daireler* (Balmelle vd., 2002: pl. 239c): Bodrum katın kuzeyindeki Koridorlu ve Kantharoslu Panolar ile güneyindeki Kuşlu Alan'ı birbirinden ayıran ve kesişen daireler tasarımından oluşan bir geçiş döşemesi bulunmaktadır. Burada, dört yapraklı çiçek deseni de oluşturan siyah konturlu, beyaz zeminli birbirini kesen dairelerden ve bu dairelerin merkezine yerleştirilen bir sıra kırmızı bir sıra yeşil zeminli içbükey karelerden oluşan bir düzenlemeye yer verilmiştir.

1.2. Genel Değerlendirme

Yerkapı Mozaikleri'ne ilk defa 1949 yılında bir bina inşaatı sırasında ilk gören kişilerden olan yerel tarihçi Kazım Baykal, "Bursa ve Anıtları" kitabında söz konusu bu mozaikler hakkında ilk bilgileri vermiştir. Baykal bu eserinde, Yerkapı Camii karşısında Lütfullah Çelebi'ye ait hadis okulu binasının yerine yapılan Kireççi Emin apartmanının temel kazısı sırasında büyük Bizans mozaiklerinin çıktığını söylemiş ve çok genel olarak üstündeki motiflerden bahsetmiş olup ayrıca burada evvelce bir kilise olduğu rivayetinden de söz etmiştir (Baykal, 1950: 58-59). Sonraki yıllarda, yayınlarında yine bu mozaiklerin üstünde durmuş ancak dönemi hakkında değişik savlar ortaya atmıştır. İlk olarak Bizans Dönemi'ne tarihlendirdiği bu mozaik için, "1958 yılı Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Çalışmaları" yayınında çıkan makalesinde Bursa Müze Müdürlüğü ile alınan karar doğrultusunda mozağin koruma altına alındığını ve bu mozağin bir kiliseye ait olmadığını söylemiştir (Baykal, 1959: 31-33). Baykal, Yerkapı Mozaikleri ile ilgili görüşlerini sunmaya 1964 yılındaki yayınında da devam etmiştir. Bu kez döşemenin Bizans Dönemi olmadığını ve Roma Valisi Genç

Plinius'un sarayına ait "saray mozaikleri" olduğunu yazmış ve mozaığın Roma Dönemi'ne ait olduğunu belirtmiştir (Baykal, 1964: 18-21).

Daha sonra 1970'li yıllarda Bursa Müzesi tarafından irdelenen ancak hakkında herhangi yayın yapılmayan mozaikler, 2001 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yürütülen Büyükorhan'daki Derecik Bazilikası kazısı sırasında ortaya çıkartılan mozaikler ile olan desen benzerlikleri nedeniyle incelenip fotoğrafları çekilmiştir (Okçu, 2009: 40).

2009 yılında ise arkeolog Recep Okçu, bu mozaikler üzerinde çalışmış, ayrıntılı desen tanımlamalarını yapmış ve dönemi ile ilgili yeni görüşler ortaya atmıştır. Bu görüşlerden ilki, Baykal'ın söylediğinin aksine Yerkapı Mozaikleri'nin Roma Dönemi'nde yapılmış Plinius'un sarayına ait mozaikler olmadığıdır. Bu görüşüne dayanak olarak ise döşeme üzerinde, Hristiyanlık inanç sisteminin simgesi olan ve Bizans Dönemi'nin ilk evrelerine ait kiliselerde görülen "haç" desenlerin yer almasını göstermiştir (Okçu, 2009: 40). Plinius Dönemi'nin pagan bir dönem olduğunu ve o tarihlerde haçin kutsal bir simge olarak kullanılmadığını söyleyen Okçu'nun bu haklı görüşü ile bizde mozaiklerin Hristiyanlık inancının kabulünden sonraki bir dönemde yapıldığını ilk aşama olarak söyleyebiliriz.

Yerkapı Mozaikleri'nin bir apartmanın bodrum katında bulunması, arkeolojik bir kazı yapılamamış olması ve etrafında nasıl bir yapıya ait olabileceğini gösterebilecek herhangi bir kontekst buluntunun olmaması nedeniyle tarihlendirme ve yapı hakkındaki tahminleri yalnızca mozaığın üzerine işlenmiş motifleri çözümleyerek yapabilmekteyiz.

Kuşlu alanın ana motifi olan büyük boyutlarda işlenmiş kalkan biçimli haç motifleri ve bu haç kollarının ortalarına yerleştirilen daire ve sekizgen madalyonların içindeki kuş figürleri buranın dini bir yapı olabileceğini gösteren unsurların en başında gelmektedir. Ayrıca ağaç dalı üzerine tünemiş bir şekilde gösterilen kuş figürlerinin benzerlerinin Derecik Bazilikası zemin mozaiklerinde de işlenmiş olması, aynı bölgede, aynı dönemlerdeki dinsel yapılarda kuş figürlü düzenlemelerin kullanıldığını göstermektedir (Okçu, 2009: 40).

Anadolu'da Erken Bizans Dönemi dini yapılarında kullanılan figürlü mozaikler üzerindeki konular genellikle geometrik desenler, hayvan figürleri ve kutsal sembollerdir. Mozaikler kilise dekorasyonunun vazgeçilmez bir unsurudur ve yapının her bölümünün zemininde kullanılabilir. Kiliselerde kullanılan mozaik repertuarı, sivil yapılar ve dönemin diğer dini yapıları olan sinagoglarla benzerdir. 4. - 5. yüzyılın

ikinci yarısına kadar olan dönemde dini yapılarda geometrik bezemeli mozaikler daha yaygındır. Figürlü mozaikler 5. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar (Daloğlu, 2011: 12).

Yerkapı Mozaikleri'nin ait olabileceği yapıya dair herhangi bir mimari eleman bulunmamasına rağmen, döşeme üzerinde merkezi motif olarak yer alan haç motifi ve kuş figürleri buranın bir kiliseye ait olabileceğini göstermektedir. Ancak panolardaki motiflerin duruş yönlerine bakıldığında bu yapının doğu-batı yönünde olmayıp, kuzey-güney doğrultudaki kiliselerden olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, doğu tarafta yapı için yeterli alanın olmaması ve hemen birkaç metre mesafede şehir surununun bulunmasıdır. Bazilikal planlı olduğu düşünülen bu yapının, sekiz kollu yıldız tasarımından oluşan geçiş panosu ile kantharoslu alanın olduğu kuzey bölümü narteks, kalkan biçimli ve kuş figürlü güney bölümü ise naos olmalıdır. Buradaki mozaiklerin Derecik Bazilikası'nın plan ve mozaikleri ile benzerliği düşünüldüğünde, günümüzde iki panosu var olan narteksin, aslında üç panodan oluşması gerektiği, sekiz kollu yıldız desenli panonun doğuda, kantharoslu panonun ortada, batı tarafta da şu anda görülemeyen başka bir panonun var olduğu akla gelmektedir. Derecik Bazilikası'nın da narteks bölümünde, ortada kantharoslu pano olmak üzere üç pano görülmüş ve kesişen daireler narteks ile naos arasında geçiş döşemesi olarak dikkat çekmiştir. Burada da kesişen iç içe daireler, olasılıkla mekanları birbirinden ayıran narteks ve naos arasındaki geçiş döşemesidir (Okçu, 2009: 40-41).

Yerkapı Mozaikleri'nin tarihlendirilmesinde; Hristiyanlık inanç sisteminin simgesi olan ve Bizans Dönemi'nin ilk evrelerine ait kiliselerin tabanlarında görülen "haç" motifleri, sekizgen pano, bu panonun ortasında yer alan kantharos, meander ve giyoş bordürler ile kuş figürleri dikkate alınmıştır. Buradaki kalkan şekilli haç motiflerinin benzer örneğine Antakya Mozaikleri'nde, 5 numaralı odanın güney koridorunda rastlanmıştır (Campbell, 1988: 43-44, pl.129). Ancak burada Yerkapı'dan farklı olarak haç kolları arasında oluşan madalyonlar içine kuş figürleri yerine geometrik şekiller işlenmiştir. Bu tasarıma benzer bir diğer örnek Suriye'de, Deir el Adas'ta, Saint Georges Kilisesi'nde bulunmakta ve bu kilise 7 yy. sonu 8 yy'ın başlarına tarihlenmektedir (Okçu, 2009: 41). Kalkan formlu haç kollarının arasında kalan madalyonların içindeki kuş figürleri ise 5. yüzyılın ikinci çeyreği ile 6. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihlenen Anamur Merkez Kilisesi'nin naosuna işlenmiş kuş figürleri ile benzerlik göstermektedir (Tülek, 2004: 208-215).

Kanthaloslu Alan'daki sekizgen pano; genel hatlarıyla Derecik Bazilikası'nın naosundaki çarkifelek desenli panoya, Kos'ta 5. yy'ın ilk yarısına tarihlenen evin Tyche madalyonlu üçüncü paneline (Brouscari, 1997: 65-77), 6. yüzyıl başına tarihlenen Kelenderis Agora Bazilikası'nın, naos batı panelindeki güneybatı ve güneydoğu madalyonlarına büyük benzerlik göstermektedir (Zoroğlu, 2008: 29-34), (Zoroğlu, 2009: 28-31). Sekizgen madalyonun merkezinde yer alan kanthalos ise Kos'taki evin ikinci panelinde yer alan volüt kulplu kanthaloslu mozaiklere (Brouscari, 1997: 65-77), Derecik Bazilikası'nda narteksin orta bölümündeki kanthalosa ve Kuzey Suriye'de 5. - 6. yüzyıla tarihlenen Hır Esh-Sheikh Bazilikası'nda amphora olarak tanımlanan metal görünümlü kaplara oldukça yakın benzerlikler göstermektedir. Ayrıca, Hır Esh-Sheikh Bazilikası'nda da görülen giyoşlu bordür, gamalı haç merkezli ve yanında dikdörtgen şekilden ibaret meanderli bordür ile oktogonal panoya ilişik kuş figürlerinin Yerkapı Mozaikleri ile olan yakın benzerliği de dikkat çekicidir (Okçu, 2009: 41).

Tüm bu karşılaştırmalardan sonra; Yerkapı Mozaikleri'nin; Kos'taki ev, Anamur Merkez Kilisesi, Derecik, Kelenderis Agora ve Hır Esh-Sheikh Bazilikaları (5.-6. yüzyıllar) ile olan motif benzerlikleri dikkate alındığında bu mozaikleri, 5-6. yüzyıllar arasına tarihlemek mümkündür.

2. ZODYAK KUŞAKLI MOZAIK

Prusia a.O. antik kentinin güney kesiminde, Molla Gürani Mahallesi, Muradiye Koruma Amaçlı İmar Planı Kapsamında ve 1. derece sit alanında yer alan, 230 pafta, 846 ada, e.13 Y.2 parselde Bursa Müze Müdürlüğü tarafından 2003-2004 yıllarında yapılan sondaj kazılarında zodyak kuşaklı bir mozaik taban açığa çıkartılmıştır (Resim 6). 2006 yılında mozaik panonun merkezi motifi olan Sol Invictus betimi kimliği belirsiz kişiler tarafından kaçak kazı sonucu çalınmıştır¹. Söz konusu betimin içinde bulunduğu daire 90 cm çapında olup, bu bölümün 75 x 120 cm ölçülerinde ve 45 cm derinliğinde kazılarak, parçanın yerinden sökülüp çalınması üzerine, kalan parçalar 2007 yılında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü ile ortak gerçekleştirilen çalışmalar sonucu Bursa Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmiştir (Özkan-Ünal, 2009: 54).

¹ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44509/bursa-ili-osmangazi-ilcesinden-calinan-mithars-portresi.html> (Ağustos -2016)

Resim 6 - Zodyak Kuşaklı Mozaik (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Mozaik döşeme üzerinde, dairevi bir şeklin içerisinde on iki burcun simgelendiği zodyak kuşak, ortada güneş tanrısı Sol Invictus ve panonun dört bir köşesine kadın olarak kişileştirilen ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimleri yer almaktadır (Resim 7).

Opus tessellatum tekniğinde, sarı, kırmızı, yeşil, lacivert, siyah ve beyaz renkli tesseralar kullanılarak yapılmıştır. Mozaik üzerinde, kare çerçevenin içinde sarmaşık yapraklarından oluşan bir bordür, bu motiften sonra ise zodyaklı panoyu kuşatan meander şeklinde bir bordür düzenlemesi işlenmiştir. Ana panoyu oluşturan zodyak kuşağın doğu ve batı kenarlarında ise etrafı dört sicimli örgü bant (giyoş) bordür ile çevrili uzun dikdörtgen panolar yer almaktadır. Beyaz zeminli olan bu panoların içinde tavus kuşu, horoz, keklik gibi hayvan figürleri sıralanmıştır (Resim 8).

Resim 7 - Sol Invictus ve Zodyak Kuşak (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Resim 8 - Zodyak Kuşaklı Mozaik / Nar Didikleyen Horoz Figürü (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Merkezdeki Sol Invictus figürünün başı hafif sağa dönük ve cepheden gösterilmiştir ve başının arkasında lacivert renkli ve etrafı beyaz tesseralarla gölgelendirilmiş bir hale bulunmaktadır. Sol Invictus'un başında şua tacı bulunmakta ve saçları, bukleler halinde omuzlarına doğru inmektedir. Omuzlarından tutturulmuş ve sol omzunu açıkta bırakan bir giysi giymektedir.

Trapezlere bölünmüş kuşağa işlenen on iki burcun hepsi günümüze ulaşamamıştır. Sağlam durumda olanlardan anlaşıldığı üzere, burçlar günümüzde de kullanıldığı gibi boğa, yengeç, oğlak, koç gibi hayvan figürleri ile gösterilmişlerdir. Ancak burçların günümüzde de geçerli olan sıralaması dikkate alındığında eksik olanları tahmin edebilir ve döşeme üzerinde de bu sıralamanın uygulandığını rahat bir şekilde görebiliriz. Buna göre mozaik pano üzerindeki burçları sıralayacak olursak, ortadaki Sol Invictus betiminin başının hemen üstünde boğadan başlayarak sola doğru, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova, balık ve koç burçlarının yer aldığı eksik olan kısımlara rağmen anlaşılmaktadır. Sağlam durumdaki burçlardan hayvanları temsil edenlerde (koç, boğa, akrep ve oğlak) bu hayvan figürleri kullanılmış diğerleri ise (ikizler, başak, terazi, yay) kişileştirme yapılarak verilmiştir (Resim 9).

Başak burcu, toprak ve bereket tanrıçası olan *Demeter* (*Ceres*) personifikasyonu ile ikizler burcu *Herakles* ve *Musa Kalliope* ile terazi burcu *Apollon* ile, yay burcu ise elinde yay tutan *kenthaur* ile gösterilmiştir (Okçu, 2009: 49).

Zodyak kuşağın kuzeybatı köşesinde yaz mevsimi, güneydoğu köşesinde ise kış mevsimi simgelenmiş olup, diğer köşelerde yer alması gereken ilkbahar ve sonbahar tasvirleri tahrip olmuştur. Yaz mevsimi, kabarık sarı saçları arkaya doğru toplanmış şekilde verilen genç bir kız olarak işlenmiştir. Genç kızın bir tarafında, ekinlerin biçilme zamanı olan yaz aylarını işaret eden orak, diğer tarafında ise buğday başağı yer almaktadır (Resim 9). Güneydoğu köşedeki kış mevsimi ise başını örten bir kıyafet giyimli bir kadın şeklinde verilmiştir. Kadının hemen yanında da bir meşale durmaktadır (Resim 10).

Resim 9 - Zodyak Kuşak ve Yaz Mevsimi (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Resim 10 - İkizler Burcu ve Kış Mevsimi (U.Ü. Arkeoloji Bölümü Arşivi)

Zodyak kuşağın doğusunda, 140 santimetrelilik tahrip olmuş bir boşluğun ardından, dört sicimli örgü bant (giyoş) bordür ile çevrelenmiş bir pano içerisinde, beyaz zemin üzerinde bir kısmı tahrip olmuş tavus kuşu, ağzında yılan tutan horoz ve iki adet keklik figürü arka arkaya durmaktadır. Batı tarafta ise nar didikleyen horoz figürü ve bir keklik ile zeytin dalından oluşan bir düzenleme yer almaktadır (Resim 8).

2.1. Zodyak Kuşaklı Mozağin Geometrik Bezeme Repertuarı

Zodyak kuşaklı mozaik döşemesi üzerinde kullanılan geometrik desenler şunlardır;

- *Örgü Bant (Giyos)* (Balmelle vd., 1985: pl.73e): Doğu ve batı yönlerdeki hayvan figürleri işlenmiş panoların etrafı, koyu renkli zemin üzerinde yer alan ve dört sicimle oluşturulmuş çok renkli örgü bant ile çevrilmiştir.
- *Meander Bordür* (Balmelle vd., 1985: pl.38c): Zodyak kuşağı içine alan kare çerçevenin etrafına, aralara kareler yerleştirilmiş basit geriye dönüşlü gamalı haç meanderi bordür olarak işlenmiştir. Kırmızı, yeşil, sarı ve beyaz renkli tesseralar üç boyutlu bir görünüm yaratacak şekilde zemin üzerine yerleştirilmiştir.
- *Sarmaşık Yaprak Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl.64d): Meanderli bordürün etrafında, yaprakları kalp şeklinde olan sarmaşık yaprak motifli bir kuşak bulunmaktadır. Beyaz zemin üzerine işlenen bu desende lacivert, kırmızı, yeşil ve sarı renkli tesseralar kullanılmıştır.
- *Dalga Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl. 60e): Merkezdeki Sol Invictus betiminin içinde bulunduğu dairenin etrafı, dalga motifli bir bant ile çevrelenmiştir. Zodyak kompozisyonuna da uyumlu olarak 12 parçadan oluşan dalga motifinde kırmızı, sarı, beyaz ve yeşil renkler kullanılmıştır.
- *Radyal Desen* (Balmelle vd., 2002: pl.348c): Mozaik döşemenin merkezinde, Sol Invictus figürü ve zodyak kuşak dairevi bir geometrik desenin içine yerleştirilmiştir. Bu desen, büyük bir daire şeklin içine daha küçük boyutlu bir daire daha yerleştirilip, arasının ikizkenar trapezlere bölünmesiyle oluşturulmuştur.

2.2. Genel Değerlendirme

Zodyak kuşaklı mozaik üzerinde, tanrı ve tanrıça figürleri ile kentaur ve Musa figürleri gibi mitolojik ve pagan unsurların bulunması mozağin yapım tarihini pagan döneme taşımaktadır. Güneş Tanrısı Sol Invictus, nüvizmatik biliminde 3. yüzyılda ortaya çıkan bir betimdir; ancak mozaikler üzerinde daha önceki dönemlerde de görülebilmektedir (Okçu,

2009: 50). İsrail’deki 4. yüzyıla tarihlenen Beth Alpha Sinagogu’nun zodyak mozağında (Sukenik, 1932: 35-40) ve 6. yüzyılın sonuna tarihlenen Hammath Tiberius Sinagogu’nun zodyak mozağında (Ovadiah, Ovadiah, 1987: 63) de buradaki tasarıma benzer kompozisyonların kullanıldığını bilinmektedir.

Gerek bu sayılan özellikler gerekse mevsimlerde gösterilen kadın büstlü kişileştirmelerdeki kabarık ve alın ortasından ikiye ayrılarak arkaya doğru toplanan ve alını üçgen gösteren saç stili, 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başına ait özelliklerdir (Okçu, 2009: 50).

Pagan unsurlar olan Sol Invictus, Hercules gibi betimlerin işlenmiş olması döşemenin Hristiyanlık öncesi bir zaman dilimine ait olduğunu işaret etmektedir. Desen kompozisyonları ve teknik özellikleri incelendiğinde ise yüksek kaliteli ince bir işçiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen bu nedenlerden dolayı zodyak kuşaklı mozaik döşemenin 3.- 4. yüzyıllar civarında yapılmış olduğu düşünülmektedir.

3. BURSA ARKEOLOJİ MÜZESİ ve MURADIYE KÜLLİYESİ BAHÇESİNDEN MOZAİK PANOLAR

Bursa Arkeoloji Müzesi’nde, “Üç Pınar Tümülsü - 2500 Yıllık Anadolu Araba Buluntusu Salonu”nun girişindeki koridorda, birbirinden farklı tasarımlara ve ebatlara sahip toplamda 6 adet mozaik pano sergilenmektedir (Resim 11).

Bu bölümün konusunu oluşturan diğer bir mozaik pano ise günümüzde Muradiye Külliyesi bahçesinde koruma altına alınmıştır. Bu pano da yine diğer örneklerde olduğu gibi bir beton parçası üzerine alınmıştır (Resim 12).

Tüm bu mozaik panolar opus tessellatum tekniği ile yapılmış olup sarı, kırmızı, beyaz, siyah, pembe, kahverengi, bej, yeşil ve lacivert renkli mermer, taş ve pişmiş toprak malzemelerden yapılmış tesseralar kullanılmıştır.

Bursa Arkeoloji Müzesi’nde sergilenen 1 numaralı pano üzerinde geometrik şekiller ile süslü dairevi bir tasarımın işlendiği görülmektedir (Resim 13). Kırmızı ve bej renkli üçgenlerin yan yana sıralanması ile oluşan testere dişi motifli bir bordür ile kuşatılan dairevi şeklin içine dama tahtası motifi işlenmiştir. Panonun çok küçük bir kısmının korunmuş olmasından dolayı diğer motifler hakkında tespit ve yorum yapılamamaktadır.

Resim 11 - Bursa Arkeoloji Müzesi – Mozaiklerin Sergilendiği Koridor (Yazar)

Resim 12 - Muradiye Külliyesi'nin Bahçesinde Korunan Pano (Yazar)

Resim 13 - Bursa Arkeoloji Müzesi 1 Numaralı Pano (Yazar)

2 numaralı pano, yan yana sıralanmış eşkenar trapez şekillerden oluşan radyal bir desene sahiptir (Resim 14). Buradaki pano üzerinde trapezlerden yalnızca üç tanesi seçilebilmektedir. Bunlardan ortada olanı diğerlerine göre daha iyi korunmuş durumdadır, kenardakilerin ise çok küçük kısımları mevcuttur ancak yine de bu trapezlerin içlerine doldurulan motifler anlaşılmaktadır. Ortada yer alan trapez şeklin içi gölgeli işlenmiş balık pulu motifi ile doldurulmuştur. Sol tarafta yer alan trapezin içi gökkuşuğu renklerinde zikzak çizgilerin açılar oluşturmasıyla meydana gelen, dişli sicimlerden oluşturulmuş yüzey motifi ile doldurulmuştur. Sağ taraftaki trapezde ise gökkuşuğu renginde basit sicimlerden oluşan, yüzey motifi işlenmiştir.

Müzedeki sergilenen 3 numaralı pano üzerinde kare bir çerçeve içerisinde beyaz renkli zemin üzerine, boynunu aşağı doğru eğik ve yerden otların pozisyonunda duran oğlak figürü yer almaktadır (Resim 15).

Resim 14 - Bursa Arkeoloji Müzesi 2 Numaralı Pano (Yazar)

Resim 15 - Bursa Arkeoloji Müzesi 3 Numaralı Pano (Yazar)

4 numaralı pano üzerinde geometrik ve bitkisel motiflere yer verilmiştir. Birer köşelerinden birbirlerine bağlanmış, içleri çeşitli desenler ile doldurulmuş büyük iki karenin arasında oluşan üçgen şekil temel tasarımı oluşturmaktadır (Resim 16). Sağ taraftaki kare şeklin içi yan yana dizili gölgeli balık pulu motifleri ile doldurulmuş olup soldaki karenin içi ise basit sicimlerden oluşan, gökkuşağı renginde yüzey motifi ile doldurulmuştur. Ortada oluşan üçgen şeklin içinde ise dört yapraklı yonca (Balmelle vd., 2002: 42) ve iğ şekilli yaprak (Balmelle vd., 2002: 47) motifleri yer almaktadır. Panonun üst köşelerinde kenarları volütlü, damla formu yapraklı bitkisel desenler bulunmaktadır (Balmelle vd., 2002: 46).

Resim 16 - Bursa Arkeoloji Müzesi 4 Numaralı Pano (Yazar)

5 numaralı pano üzerinde, kare bir çerçeve içerisinde beyaz renkli zemin üzerine koşar pozisyonda olan bir ceylan figürü betimlenmiştir (Resim 17).

6 numaralı son pano ise diğerlerine göre daha karmaşık ve zengin bir tasarıma sahiptir. Bu pano üzerinde, çevresi basit örgü bant ile kuşatılmış kare çerçevenin içinde birbirine bağlı düğüm desenlerden oluşan geometrik bir tasarım hakimdir (Resim 18). Kare şeklin her bir kenarında iki yerde kavis yaparak yarım daire oluşturan düğüm desenlerin kolları içeriye doğru devam ederek birbiri ile bağlantı dört tam daire şekli desenler oluşturmaktadır. Bu daireler örgü bant motifi ile sarmalanmıştır ve haç formu şekiller oluşturarak birbirine bağlanmaktadır.

Resim 17 - Bursa Arkeoloji Müzesi 5 Numaralı Pano (Yazar)

Resim 18 - Bursa Arkeoloji Müzesi 6 Numaralı Pano (Yazar)

Son olarak, Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan mozaik pano üzerinde yan yana sıralanmış eşkenar trapez şekillerden oluşan radyal bir desen yer almaktadır (Resim 12). Bu panoda, eşkenar trapezlerden dört tanesi korunabilmiştir. Geometrik bir tasarıma sahip olan bu mozaığın, Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki 2 numaralı pano ile aynı teknik özelliklere ve desen tasarımına sahip olduğu ilk bakışta fark edilebilmektedir. Radyal desene sahip olan bu mozaik döşemeden, külliyenin bahçesinde bulunan parça panonun bir yarısını oluştururken müzedeki parça ise diğer yarısını oluşturmaktadır. Ancak burada korunan pano müzedekine göre daha büyük boyutludur ve desen tasarımı daha net gözükmetedir. Panonun merkezindeki yarım dairenin içinde üç tanesi gözükken, yan yana duran, yeşil gövdeli ve yapraklı, kırmızı tomurcuklu gül motifleri bulunmaktadır. En solda yer alan trapezin içi basit sicimlerden oluşan, gökkuşağı renginde yüzey motifi ile doldurulmuştur. Hemen yanındaki trapezde, gölgeli işlenmiş balık pulu yüzey motifi yer almaktadır. Sıradaki trapezin içine gökkuşağı renklerinde zikzak çizgilerin açılar oluşturmasıyla meydana gelen, dişli sicimlerden oluşturulmuş yüzey motifi işlenmiştir. Son olarak en sağdaki trapezin içi ise birbirini kesen dairelerden, daire merkezlerinde yer alan içbükey kare motifinden ve böylece meydana gelen dört yapraklılardan oluşan zıt renkli dikey yüzey motifi ile doldurulmuştur.

3.1. Mozaikler Üzerindeki Geometrik Bezeme Repertuarı

Bu bölümün konusunu oluşturan mozaik panolar üzerinde kullanılan geometrik desenler şunlardır;

- *Testere Dişi* (Balmelle vd., 1985: pl.10a): Bu desen, Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen grup içerisindeki 1 numaralı pano üzerinde tespit edilmiştir. Zıt renkli üçgenlerin yan yana sıralanması ile oluşan testere dişi motifli bir bordür ile dairevi formlu ana desen kuşatılmıştır.
- *Dama Tahtası* (Balmelle vd., 1985: pl.114e): 1 numaralı pano üzerindeki dairevi şeklin içinde birbirine dokunan, dik duran ve tek renkli kareler hattı oluşturan dama tahtası motifi yer almaktadır.
- *Eşkenar Trapez Şekiller*: Yan yana sıralanmış eşkenar trapez şekillerin oluşturduğu radyal tasarım, 2 numaralı panonun merkezi motifidir (Balmelle vd., 2002: 36).

Eşkenar trapezlerin bezeme motifi olarak kullanıldığı bir diğer pano ise Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan panodur. Burada da tıpkı Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki 2 numaralı panoda görüldüğü gibi yan yana sıralanmış eşkenar trapez şekillerden oluşan radyal bir tasarım yer almaktadır.

- *Balık Pulu Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl.219a): 2 numaralı pano üzerinde yer alan eşkenar trapez şekillerden ortadakinin içi yan yana dizili, gölgeli işlenmiş balık pulu yüzey motifi ile doldurulmuştur.

Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan mozaik pano üzerinde de balık pulu motifi, aynı müzede olduğu şekli ile kullanılmıştır.

- *Basit Sicim Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl.110a): Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen 2 numaralı pano üzerinde ve Muradiye Külliyesi bahçesinde korunan mozaik pano üzerindeki eşkenar trapez şekillerden ikisinin içi basit sicimlerden oluşan, gökkuşağı renginde yüzey motifi ile süslenmiştir.
- *Dişli Sicim Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl.199c): 2 numaralı pano üzerinde yer alan eşkenar trapez şekillerden biri gökkuşağı renklerinde zikzak çizgilerin açılar oluşturmasıyla meydana gelen, dişli sicimler ile doldurulmuştur.

Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan pano üzerinde de eşkenar trapezlerden birinin içine de aynı motif işlenmiştir.

- *Örgü Bandı (Giyoş)* (Balmelle vd., 1985: pl.70j): Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen 6 numaralı pano üzerinde hem bordür bezemesi hem de merkezi motif bezemesi olarak etrafı gölgeli, basit örgü bandı motifi kullanılmıştır.
- *İçbükey Kenarlı Altıgen* (Balmelle vd., 2002: 37): 6 numaralı panonun merkezi motifini oluşturan düğüm desenli tasarımda düğümleri birbirine bağlan artı şekillerin her bir kollarının arasında içbükey kenarlı altıgen formu desenler ortaya.
- *İçbükey Karelerden Oluşan Motifi* (Balmelle vd., 1985: pl.237g): Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan mozaik pano üzerindeki eşkenar trapezlerden en sağda olanında kesişen dairelerden ve bu daire merkezlerinde yer alan içbükey kare motifinden oluşan zıt renkli dikey yüzey motifi kullanılmıştır.

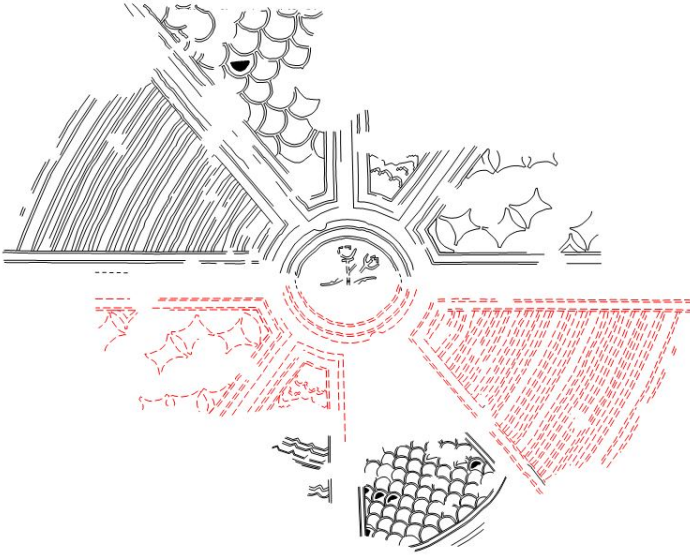
3.2. Genel Değerlendirme

Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen ve Muradiye Külliyesi bahçesinde korunan ve envanter kayıtları olmayan bu mozaik panoların ait olabileceği yapılara ait fikir yürütebilmek çok zordur. Müze içerisinde parça parça sergilenen mozaik panolar arasında herhangi bir desen bütünlüğü bulunmadığı açıktır. Hayvan figürlerinin işlendiği 3 ve 5 numaralı panoların figür özellikleri ve kullanılan tesseraların özellikleri dikkate alındığında bu

iki panonun aynı mozaik döşemeye ait olduğunu söylemek mümkündür. Bu hayvan figürlü panoların benzerlerine 6. yüzyıla tarihlenen Erzincan Altıntepe Kilisesi'nde rastlanmıştır (Can, 2009: 9). Otlayan karaca ve geyik tasvirleri teknik ve kompozisyon açısından Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bu iki panoya yakındır.

Müzedeki geometrik desenli diğer panolara bakıldığında, birbirini tamamlayıcı desenlerin olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle 6 numaralı büyük pano, renk ve tasarım açısından diğer panolardan net bir şekilde ayrılmaktadır. Ayrıca 6 numaralı pano üzerinde düğüm desenlerin haç motifleri ile birbirlerine bağlanmış olması bu mozaığın kutsal bir yapıya ait olabileceği hakkında ipucu vermektedir. Diğer panolar ise tessera renkleri açısından birbirlerine yakın olsalar da sahip oldukları tasarımlar görülebildiği kadarı ile birbirinden çok farklıdır. Panoların aynı mozaik döşemeye ait olma ihtimalleri varsayıldığında bile birbirlerinin devamı olarak değil döşemenin farklı alanlarına ait oldukları kesindir.

Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde koruma altına alınmış mozaik pano ise Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki 2 numaralı pano ile birebir desen tasarımına ve teknik özelliklere sahiptir. Buradaki pano, müzede sergilenen panoya göre daha büyük ebatlardadır ve desen tasarımları daha net gözükmemektedir. Var olan parçalardan anlaşıldığı üzere daire formlu desenin yarıçaptan bölünmüş bir parçası külliyenin bahçesinde diğer yarısına ait bir parçası ise Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu iki panoya bir bütün olarak bakıldığında, merkezdeki daire motifinin içini dolduran eşkenar trapezlerden toplamda sekiz adet olması gerektiği ve birbirine karşılıklı duran trapezlerin içlerinin aynı desenler ile doldurulduğu tespit edilmektedir (Resim 19). Günümüzde bu trapez şekillerden beş tanesi belirgin olmakla beraber iki tanesinin çok küçük parçaları vardır ancak yine de desenleri hakkında bilgi verebilmektedir. Bir trapez parçasına ait ise hiçbir iz kalmamıştır ancak karşı çaprazında yer alan trapezden, var olmayan bu şekil içerisinde hangi desenin işlendiğini tahmin etmek mümkündür. Böylelikle, Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen 2 numaralı pano ile Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan panonun kesinlikle aynı döşemeye ait olduğu söylemek doğru olacaktır (Resim 20).

Resim 19 - Bursa Arkeoloji Müzesi'nden 2 numaralı pano ile Muradiye Külliyesi bahçesindeki panonun birleştirme denemesi (Yazar)

Resim 20 - Bursa Arkeoloji Müzesi'nden 2 numaralı pano ile Muradiye Külliyesi bahçesindeki panonun birleştirme denemesi (Yazar)

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu makalenin konusunu oluşturan Prusia a.O. mozaiklerinin hepsi Hisar bölgesi olarak adlandırılan ve antik kentin çekirdeğini oluşturan bir alandan günümüze ulaşmışlardır. Muradiye Külliyesi'nin de bu bölge içinde yer alması, bahçesinde korunan mozağin yakın bölge civarından ele geçmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir. Bursa Arkeoloji Müzesi'ne kaldırılan panolardan birisinin de külliyenin bahçesindeki panonun devamı olması buradaki mozaiklerinde bu bölgeden ele geçip müzeye kaldırılmış olduğuna işaret etmektedir.

Mozaikler üzerinde kullanılan geometrik ve bitkisel kompozisyonlar ve teknik özellikler bu bölgeden ele geçmiş diğer mozaikler ile karşılaştırıldığında birbirlerine benzer niteliklerde oldukları görülmektedir. Ayrıca, Erken Bizans Dönemi dini yapılarına ait figürlü mozaikler üzerinde kullanılan konuların genellikle geometrik desenler, hayvan figürleri ve kutsal simgeler olduğu dikkate alındığında tüm bu mozaik panoların bu döneme ait olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Bu makalede, konu kapsamına giren mozaiklerin ayrıntılı desen tanımlamaları yapıldığında görülmüştür ki; Hisar bölgesi mozaiklerinde tercih edilen motifler genellikle standart geometrik bezemeler olmuştur. Zodyak kuşağı, mevsimler, hayvanlar gibi figürler kullanılmış olsa da tasarımlar, ağırlıklı olarak geometrik düzenlemeler temel alınarak yapılmıştır. Ayrıca geometrik mozaikler üzerinde çok sık rastlanılmayan bazı motiflerin, bu mozaikler üzerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, bu desenlerin yaygın bir kullanım alanına sahip olmadığını gösterir. Böylece bu farklı desenler, Hisar bölgesi mozaikleri içinde kendilerine, özgün tasarımlar olarak yer bulmaktadırlar.

Ayrıca Bursa Arkeoloji Müzesi'nden bir pano ile Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde korunan panonun teknik özelliklerine ve bezeme kompozisyonlarına bakıldığında, bu iki panonun aynı mozaik döşemeye ait oldukları tespit edilmiştir. Özellikle panoların çizimlerinin birleştirilmesinden sonra ortaya çıkan sonuç ile bu iki panonun aynı döşemeye ait parçalar olduğu tartışmasız bir gerçek olmuştur. Böylelikle biri Arkeoloji Müzesi'ne taşınan biri Muradiye Külliyesi'nin bahçesinde kalan bu döşemenin Hisar bölgesi olarak anılan alan içerisindeki bir yapıdan çıkmış olabilecekleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bölge içerisinde önümüzdeki zamanlarda arkeolojik kazıların yapılmasıyla bu durum daha da netleşecektir.

KAYNAKÇA

- Baykal, Kazım (1950). *Bursa ve Anıtları*. Bursa: Bursa ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu.
- Baykal, Kazım (1959). "Bursa ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1958 Senesi Çalışmaları". *Bursa Eski Eserleri Sevenler Hizmet Albümü*, 9, 31-33.
- Baykal, Kazım (1964). "Bursa ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu 1958 Senesi Çalışmaları". *Bursa Eski Eserleri Sevenler Hizmet Albümü*, 12, 18-21.
- Brouscari, Ersi (1997). "The Tyche of Cos on a mosaic from a Late Antique house in Cos". *Halicarnassian Studies*, II, 65-77.
- Campbell, Sheila (1988). "The Mosaic of Antioch", *Subsidia Mediaevalia*, 15.
- Can, Birol (2009). "Erzincan Altntepe Church with Mosaic". *Journal of Mosaic Research*, 3, 5-13.
- Daloğlu, Emine (2011). *Anadolu'da Erken Bizans Dönemi Figürlü Zemin Mozaikleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.
- Balmelle, Catherine; Blanchard Lemée, Michéle; Christophe, Jeannine; Darmon, Jean Pierre; Guimier Sorbets, Anne Marie; Lavagne, Henri; Prudhomme, Richard; Stern, Henri (1985). *Le Décor Géométrique De La Mosaique Romaine I*. Paris: Picard Editeur.
- Balmelle, Catherine; Blanchard Lemée, Michéle; Darmon, Jean Pierre; Gozlan, Suzanne; Raynaud, Marie Pat (2002). *Le Décor Géométrique De La Mosaique Romaine II*. Paris: Picard Editeur.
- Okçu, Recep (2009). "Prusia ad Olympum Mozaikleri". *Journal of Mosaic Research*, 3, 31-51.
- Ovadiah, Ruth; Ovadiah, Asher (1987). *Mosaic Pavements in Israel*. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- Özkan, Emel; Ünal, Funda (2009). *Hisarkeoloji*. Bursa: Osmangazi Belediyesi.
- Sukenik, Eleazar L. (1932). *The Ancient Sinagogue of Beth Alpha*. Jaruselam: Gorgias Press.
- Tülek, Füsun (2004). *Late Roman and Early Byzantine Floor Mosaics in Cilicia*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Illinois, ABD.
- Zoroğlu, Levent (2008). "Kelenderis 2007 yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları". *ANMED*, 6, 29-34.
- Zoroğlu, Levent (2009). "Kelenderis 2008 yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları". *ANMED*, 7, 28-31.

SUMMARY

The city of Bursa and its surroundings in Southern Bithynia are among Anatolian's archaeological regions with highly important potentials. In this article, floor mosaics with geometrical and figurative patterns found in Bursa/ Hisar Region have been studied in details. The definitions of the decoration and the classification have been made and tried to be interpreted in the light of archaeological findings and mosaic studies that have been made so far. The main objective in this article is to make a detailed motive identification by studying in a detailed manner the geometric patterned mosaics of Hisar Region. In this article, below objectives will be provided for the mosaics which have not yet been studied sufficiently;

- To explain them in details
- To determine the density and diversity of decorations with a repertoire study

In this article, the mosaic floors will be examined in the city of Prusia ad Olympum (Bursa) which are located within the borders of South Bithynia. A detailed pattern identification was made on mosaics and for each, the pattern detection are performed by comparing them with the decorative repertoire of the two volume book of *Le décor géométrique de la Mosaïque Romaine I - II* which is published under the editorial of Catherine Balmelle.

In the decorative repertoire used in the mosaics of South Bithynia region, the geometric and floral ornamentation are widely used and there seems to be a little space for the different figures.

Yerkapı Mosaics

Yerkapı Mosaics are formed by the use of nearly equal cut tesserae with the technique of Opus Tessellatum. The cubed shaped tesserae in colors of black, white, yellow, red and in olive green were used. In addition to the geometric patterns, kantharos and the floral motives such as branch of tree, leaves and bird figures were used in combination. As bordure decoration, simple and double guilloche motives, meanders and as decorative motives Solomon knots, trapezes, octagons, lozenges and wave motives are preferred by the masters as geometric decoration.

Bursa Archaeology Museum;

In Bursa Archaeology Museum, a total of 6 panels with different pattern design and size from each other are displayed. These origins are uncertain.

The Geometric Motives Repertoire

1. Simple Filet
2. Guilloche
3. Solomon Knot
4. Square of interlaced bands with loops
5. Meander - Swastika

6. Wave pattern
7. Chessboard pattern
8. Intersecting circles
9. Saw-tooth pattern
10. Adjacent scales
11. Lozenge / Star of 8 lozenges

As a result, in this article, it is observed when doing a detailed description of the mosaics patterns within the scope of the subject; generally standard geometric decorations are the preferred motives in the region of South Bithynia. Despite the absence of any architectural remains that may belong to the structure of Yerkapı Mosaics, cross motive which is used as a central motive on the floor and bird figures suggest that this place might belong to a church building.